

Unga vuxna inför arbetsinträdet – finns en skånsk modell?

Inledning

Under senare år har uppmärksamhet riktats mot unga vuxnas situation inför arbetsmarknadsinträdet. Ett uttryck för detta var skärpningen år 2005 av det kommunala uppföljningsansvaret avseende tonåringar som inte gick i skola och inte hade någon känd sysselsättning. I samband med lagändringen föreslogs en rad åtgärder för att fånga upp och socialisera in de sysslösa. Åtgärderna skulle fungera som komplement till socialtjänst, skola och arbetsförmedling. Flera av de åtgärderna tänktes innefatta större eller mindre delar av arbetspraktik, men även lärlingsutbildning kunde finnas bland verktygen.¹ Överhuvudtaget har intresset för lärlingsutbildning ökat under senare år.

Det här arbetet tar framförallt upp 16 – 24-åringars situation i några kommuner i Skåne. Vi har i annat sammanhang hävdats att *obalansen mellan ungdomars önskningar och utbudet på möjligheter sannolikt varit större än brukar påstås*. Den innefattar exempelvis många av dem som fungerar dysfunktionellt i skolan.² Det leder till frågor om de möjligheter såväl en tonåring som inte passar in i skolan som den som är sysslös har haft och har. Vad har gjorts för att komma tillrätta med de problem som funnits och vad kan göras? Har åtgärderna varit lyckade? Har skärpningen av det kommunala uppföljningsansvaret för ungdomar utanför skolan spelat någon roll? Finns i Skåne några intressanta och framgångsrika experiment att bygga på? Hade *lärlingsutbildning* varit en möjlighet till bättre matchning mellan tonåringars önskningar och förmågor och arbetsmarknadens krav?

¹ Arbetsmarknadssatsningen – Att bryta ungdomars utanförskap på arbetsmarknaden, *Ungdomsstyrelsens skrifter* 2006:6, s 37-49.

² Pettersson L (2008) Svenska tonåringar mellan utbildning och arbete, Arbetspapper, Hemsidan för forskningsprogrammet: *Yrkesutbildning, arbetsmarknad och försörjning - framtida vägval*, s 13.

Här borde Skåne, med sin närhet till Danmark och sin relativt småskaliga produktionsstruktur, ha en grund att stå på. Frågan är, hur ser den grunden ut? Är den av intresse inför ett systemskifte? Motiverar den skånska erfarenheten utsagor om framtidens lärlingsutbildning, eller överhuvudtaget om åtgärder för att underlätta ungdomars arbetsinträde.

Speciellt skulle behövas åtgärder för att underlätta för dem som inte vill eller kan uthärda mer skolbänsutbildning. Åtminstone för en del av dem kunde lärlingsutbildning, rätt utformad, vara en kompromisslösning. Lärlings- och lärlingsliknande utbildning ska därför ges speciell uppmärksamhet och vi utgår relativt mycket från den i diskussionen.

Först dock lite historisk bakgrund:

Arbetsmarknaden för ungdomar – finns den?

Ett betydelsefullt inslag i vår moderna svenska historia är att arbetsmarknaden för ungdomar krympt. Så har studier på minst gymnasial nivå blivit nära nog ett måste för heltidsarbete. Utvecklingen var tydlig redan under 1960-talets utbildningsexpansion. Under 1970-talet samverkade en mängd faktorer till att lågutbildade unga fick problem med att komma in på arbetsmarknaden. Här spelade naturligtvis näringslivets tekniska och organisatoriska förändring och de utbildningskrav den medförde en roll. Även solidariska låglönesatsningar och höjda löneskatter, som gjort det dyrare och svårare att anställa lågproduktiv arbetskraft har föreslagits som orsak. Trygghetslagarna, som gynnade de äldre, de redan anställda, har också nämnts i sammanhanget. Samtidigt pågick en svår industriell strukturkris som slog ut en hel del av näringslivet. Tonåringar i faktiskt heltidsarbete blev allt ovanligare. Under 1980-talet planade nedgången ut, samtidigt som ungdomsarbetet förändrade karaktär. Deltidsarbete vid sidan av studier och feriearbete kom att ingå som en allt större andel. Under det tidiga 1990-talets ekonomiska kris krympte arbetsmarknaden för ungdomar ytterligare.³ Krisen innebar att en allt större andel av ungdomarna hamnade i gymnasieskolan, som i den vevan kommunaliserades och fick sina 2-åriga yrkeslinjer ersatta av treåriga program. En avsevärt större andel av 16 t.o.m. 19-åringarna befann sig alltså i skolbänk 1995 jämfört med 1990, samtidigt som en större andel av den minoritet som stod utanför skolan kom att registreras som arbetslösa.

³ Pettersson L (2008) s 2.

Många av de tonåringar som gått kvar i gymnasieskolan har inte funnit sig till rätta. Även de som befunnit sig utanför skolan har i många fall haft det besvärligt. Överhuvudtaget har, för en stor andel svenska ungdomar, åtminstone delar av perioden 16 t.o.m. 24 år fungerat som ett slags väntsal inför arbetsmarknadsinträdet. Här har funnits mycket vilshenhet och oförmåga att leva upp till de krav som arbetsmarknaden ställt. En ansenlig *mismatch* eller *obalans* har alltså förelegat och föreligger fortfarande mellan å ena sidan näringslivets efterfrågan på välutbildad arbetskraft och å andra sidan ungdomars önskingar och val av utbildning till innehåll och omfattning. Vad tonåringarna utanför skolan beträffar, har olika myndigheters mål under senare år primärt varit att återföra dem till något slag av fungerande skolbänksutbildning. *Omedelbart arbetsinträde har ofta varit individens mål, inte myndigheternas.*

Ett mellanläge mellan yrkesliv och skola kunde ha utgjorts av klassisk lärlingsutbildning, i den meningen att ungdomarna hade fått dela sin tid mellan arbete och skolbänksutbildning - blivit *insiders* med anställningskontrakt, lärlingslön mm.⁴ Att de kommit med i förhandlingspelet mellan arbetsgivare och arbetstagare. D v s att de erhållit en yrkesutbildning som i flera avseenden liknande den danska. Sannolikt hade ett sådant komplement till yrkesutbildningsreformen i början av 1990-talet inneburit mindre problem idag.

Sverige i dansk spegel – lite lärlingshistorik

Den danska modellen har ju bedömts framgångsrik i olika avseenden. Ungdomars integration på arbetsmarknaden har under många år fungerat – relativt – väl i Danmark. Det innebär nu inte att vi självklart bör planka den helt och hållet – att vi överhuvudtaget kan göra det. Det är inte säkert att klassisk lärlingsutbildning skulle fungera på samma sätt i Sverige som den gjort i Danmark. Det knippe av sinsemellan komplementära institutioner och organisationer vari yrkesutbildningen ingått, och ingår, ser ut på ett annat sätt i Sverige.

De tekniska och marknadsmässiga förutsättningarna för produktion har naturligtvis då och då förändrats i både Danmark och Sverige. I Danmark förefaller detta ha påverkat stabiliteten mindre. Institutionella och organisatoriska förhållanden och relationer

⁴ I enlighet med den teori som innebär att den anställde alltid skyddas av ett slags transaktionskostnader (labour turnover costs) på arbetsmarknaden (kostnader för rekrytering och upplärning). Skyddet kan på olika sätt förstärkas av kontrakt och lagstiftning. Lindbäck A & Snower D (2002) *The Insider-Outsider Theory: A Survey*, Discussion Paper No 534, IZA.

Den danska *vekseluddannelsen* har utvecklats gradvis ur klassisk lärlingsutbildning, sådan den bedrevs kring 1850. Hittills har det danska sättet att yrkesutbilda inneburit att 30-40 % av varje årsklass tillbringat relativt lång tid som lärling. Skolperioder har alltså omväxlat med relativt långa praktikperioder. Ett privat kontrakt har funnits mellan arbetsgivare och arbetstagare och utbildningstiderna har varit så långa att arbetsgivaren ofta, åtminstone mot slutet av utbildningsperioden, har kunnat använda lärlingen som fullgod arbetskraft. Arbetsgivarna har betalat lärlingslön under hela utbildningen – även under skolbänkperioderna. I Sverige har arbetsgivarna vant sig vid att det offentliga betalar yrkesutbildningen. I Danmark har dessutom lärlingsystemet organisatoriskt varit skilt från gymnasier. Parterna på arbetsmarknaden har själva spelat huvudrollen, med en stat som i viss mån lagfäst och delvis finansierat vad parterna förhandlat fram. Parternas dominerande roll har gällt ända ner på skolnivå. Den danska modellen innebär även att utbildningen sker på sekundär nivå – det vill säga motsvarar gymnasienivån. Det hindrar inte att även elever med gymnasieexamen blir antagna. Delar av den danska lärlingsutbildningen är på så sätt eftergymnasial. Pettersson L (2006) *Är Danmark bättre än Sverige? Om dansk och svensk yrkesutbildning sedan industrialiseringen*. ØI-Förlag, Malmö.

har tenderat att anpassa sig – moderniseras – och hålla sig kvar trots störningar av olika slag. Ett annat sätt att uttrycka det hela är att de danska institutionella komplementariteterna varit relativt stabila. Element som små- och mellanstora företag, lokalt nätverkssamarbete, lokala arbetsmarknader, lokala lärprocesser, lärlingsutbildning samt relativt hög grad av förtroende mellan samhällsklasser och politiska block, lokalt som centralt, har tenderat att finnas kvar och fungera tillsammans efter varje förändring i övrigt. Gradvis anpassning och förändring, inte omvälvande brott gentemot det föregående, har kännetecknat såväl näringslivets teknik och organisation som samhällsinstitutionerna i stort. Den här danska *produktionsregimen* blev inte minst framgångsrik efter den industriella fordismens nedgång under 1980-talet.⁵ Samarbete och flexibel specialisering bland små- och mellanstora företag, som enligt många teoretiker var 1990-talets vinnarkoncept, fanns redan i Danmark där fordismen aldrig riktigt slagit igenom.⁶

Den svenska produktionsregimen var i högre grad uppbyggd kring storföretag, nationell arbetsmarknad och centraliserad social ingenjörskonst samt politisk blockpolitik.

⁵ Inom varje ekonomi tenderar institutioner efterhand att anpassas till varandra - bli komplementära. ”.....produktionsregimer kan förstås som institutionella komplementariteter som förstärker varandra samt som speciella sätt att producera och konkurrera på internationella marknader”. Estevez-Abe M, Iversen T and Soscice D, “Social Protection and the Formation of Skills; A Reinterpretation of the Welfare State”, i Hall P A and Soscice D (2001) (red) *Varieties of Capitalism, The Institutional Foundations of Comparative Advantage*, Oxford University Press, s 146.

⁶ Pettersson (2006) s 109.

Lärlingsutbildning har uppenbart fungerat dåligt i den här miljön. Så inordnades den svenska gymnasiala yrkesutbildningen på 1960-talet i den allmänna gymnasieorganisationen och blev samtidigt ett instrument för planering i storföretagens, långtidsutredningarnas och Rhen-Meidner-modellens Sverige. Ett sätt att uttrycka saken är att den förlorade i autonomi. Att senare lärlingsexperiment i Sverige gått i graven *kan* till exempel ha berott på att den administrerats av en skolbyråkrati som inte alltid förstod en lärlingsutbildnings villkor och dessutom prioriterade gymnasiet i övrigt. Överhuvudtaget har den svenska yrkesutbildningen vid flera tillfällen utsatts för mycket omfattande reformer i samband med olika försök att planera inkomstfördelning och produktion. Reformerna rör om bland och ändrat på rollfördelningen mellan stat, kommuner, arbetsgivare, fack med flera aktörer och som efterhand sannolikt försämrade förtroendet mellan aktörerna i en verksamhet som kräver förtroendefullt samarbete.

Mot bakgrund av den historiska erfarenheten vore sannolikt oklokt att satsa på den danska yrkesutbildningsmodellen rakt av. Kanske en mera subtil dansk institution i stället vore att tänka på - traditionen av ständig men gradvis anpassning och förändring där olika ”danska” element prövas. Men antingen morgondagens lärlingsutbildning på gymnasial nivå bäst kommer att karaktäriseras som helt olika dagens, eller som en utveckling ur den, finns anledning att något se hur dagens lärlings- eller lärlingsliknande utbildning ser ut? Och om sådan inte funnits – hur har alternativen sett ut?

Några nedslag i skånska kommuner

Gör man ett nätsök på orden lärlingsutbildning och lärling på de skånska kommunerna, så får man napp i något färre än hälften. Snart visar sig emellertid att flertalet av de lärlingar som här figurerar, inte är lärlingar i internationellt vedertagen mening. De har inte ett privat kontrakt med arbetsgivaren och uppstår inte lärlingslön som betalas av arbetsgivarna. Deras utbildning är inte flerårig. Den avslutas i allmänhet inte med något slags slutprov eller gesällarbete. Några undantag finns dock. Vi börjar med att se närmare på en kommun som ymnigt har använt sig av begreppet lärling och, om någon, kunde vara påverkad av det danska systemet.

Helsingborg

Att Helsingborg har ett problem med ”icke-matchande” ungdomar antyds av den något större andel sökande till gymnasieskolan år 2007 som inte kom in, jämfört med Riket i sin helhet (Tabell 1). En relativt stor andel tonåringar blev alltså hänvisade till annan verksamhet, vilket till stor del blev individuellt program. Kommuner måste erbjuda utbildning på IV för de tonåringar som inte kommit in på nationellt eller specialutformat program eller som har avbrutit gymnasieutbildning. Att en något större andel av ungdomarna i Helsingborg år 2006 försörjdes av kommunen än i Riket (och i Skåne) genomsnittligt bekräftar bilden (Tabell 2). Samtidigt kan vi se att ungdomsarbetslösheten i Helsingborg var något mer

Tabell 1.

Elever i gymnasieskolan 2006/07

(%)

	Andel ej intagna sökande	Andel elever på IV
Riket	2,7	8,0
H-borg	3,2	9,4
H-holm	7,2	9,0
Malmö	7,1	17,5
Skurup	2,6	5,8

Källa: Skolverksstatistiken, kommunnivå, tabell 2.
Gäller elever folkbokförda i respektive kommun.

Tabell 2.

”Ekonomiskt bistånd” år 2006

(%)

	Riket	Skåne	H-borg	H-holm	Malmö	Skurup
16-19 år	7	8	9	5	18	4
20-24 år	10	10	11	9	15	14

Källa: Socialstyrelsens statistikdatabas,
Biståndstagare inklusive barn i % av befolkningen.

Tabell 3**”Registrerade arbetslösa” (A) och ”i program med aktivitetsstöd” (B). (18-24 år)**

(%)

Riket		Skåne		H-borg		H-holm		Malmö		Skurup	
A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
4,4	0,9	4,0	0,8	4,7	0,9	5,3	1,1	4,3	0,7	6,1	1,8

Källa: Arbetsförmedlingens månadsstatistik (årsmedeltalet 2007).

Tabell 4.**Arbetssökande i några olika program med aktivitetsstöd (18-24 år)**

(antal)

	AMU	LP	UG	KUP	J&UG	FU
H-borg						
2007	22	0	34	18	0	7
2006	21	25	80	44	0	0
H-holm						
2007	13	0	23	14	0	11
2006	15	0	60	19	0	0
Malmö						
2007	68	0	0	68	18	27
2006	72	12	227	122	0	48
Skurup						
2007	3	0	2	14	1	5
2006	3	0	6	4	0	1

Källa: Arbetsförmedlingens månadsstatistik november 2007. AMU = arbetsmarknadsutbildning. LP = lärlingsplats. UG = ungdomsgarantin. KUP = kommunalt ungdomsprogram. J&UG = Jobb och Utvecklingsgarantin, vilket möjligen innefattar Jobbgarantin, som skulle implementeras mot slutet av 2007. FU är förkortning för ”Förberedande utbildning” i vilken här även insorterats ”Aktivitet inom vägledning och platsförmedling”.

omfattande än i Riket (Tabell 3). En första fråga är – vad har gjorts för att komma tillrätta med situationen?

Naturligtvis har i Helsingborg den vanliga uppsättningen stödåtgärder kommit till användning. Dock inte i större utsträckning än genomsnittligt i Sverige (Tabell 3). Jämför vi så några typer av aktivitetsstöd mellan nov 2006 och nov 2007, finner vi att av dem som åtnjöt sådana stöd i nov. 2007 fortfarande 34 st var registrerade i UG och 18 st i KUP medan den nya jobbgarantin (JG) inte givit någon registrering (Tabell 4).⁷ Några stycken fanns registrerade i ”jobb och utvecklingsgaranti”, vilket möjligen innefattade JG. Jämfört med november 2006 hade dock såväl UG som KUP minskat avsevärt.⁸ För Skåne och Riket i sin helhet fanns statistik för december vilken visade att JG då på allvar hade börjat ersätta UG och KUP.

Något återspeglas väl här de omställningsproblem AMS-Arbetsförmedlingen genomlevde under en intensiv period av omorganisation. Helsingborg var inte tidigt ute vad gällde Jobbgarantin, samtidigt som allt färre hamnade i de äldre formerna för ungdomsstöd, vilket bör ha inneburit en tillfällig uppgång i antalet ”inaktiva”. Det vill säga i antalet arbetslösa ungdomar som varken fanns registrerade hos arbetsförmedling eller i utbildning, vilket ökade behovet av kompletterande åtgärder.

Navigatorcentrum

Helsingborg blev en av de kommuner som startade ett så kallat Navigatorcentrum (NC). Det hela började med att den statliga utredningen ”Unga Utanför” presenterade en rad förslag som tänktes underlätta ungdomars etablering på arbetsmarknaden. Ett av förslagen var ett lagstadgat ansvar för kommunerna att ordna uppsökande verksamhet och erbjuda individuellt anpassade insatser för 16-19-åringar utan sysselsättning. En sådan lagskärpning av det kommunala ansvaret kom 2005. Ett annat av förslagen var just att så kallade Navigatorcentra, skulle startas i ett tiotal kommuner.⁹ De skulle byggas upp i samverkan mellan kommun, arbetsförmedling, lokalt näringsliv och ideella organisationer. Målgruppen skulle emellertid nu även innefatta 20-24-åringar utanför såväl skola som arbetsmarknad. Ungdomsstyrelsen kom att fungera som paraplyorganisation och fördelade pengar från Allmänna arvsfonden. De

⁷ Aktivitetsgarantin riktade sig till personer över 20 år och gällde från och med 27 månader efter arbetslöshetsinträde. I aktivitetsgarantin kunde alla arbetsmarknadspolitiska program ingå och ta sig uttryck i jobbkubbar, vägledning, möjlighet att läsa på folkhögskola, projektarbete och arbetspraktik. Ersättning skulle motsvara arbetslöshetsersättning. Företag, kommuner och organisationer som ordnade verksamhet inom aktivitetsgarantin kunde få ersättning på högst 150 kr/dag.

⁸ Arbetsförmedlingens månadsstatistik.

⁹ Castañeda E (2005) *Navigatorcentrum – en vision om innanförskap*, Kompetensfonden, Stockholms stad, s 6.

anslagen kunde kombineras med andra finansieringskällor. Målet tolkades lite olika i olika kommuner. Ibland trycktes på lärlingsutbildningen. I en kommun hette det: ”Störst vikt lades vid att ungdomarna skulle ges möjlighet till arbetspraktik för att slutligen erbjudas en lärlingsplats”.¹⁰ Organisationen tänktes fungera som ett komplement till arbetsförmedlingens, gymnasieskolans och socialtjänstens arbete.

I Helsingborg fanns fortfarande ett och ett halvt år efter skärpningen av det kommunala uppföljningsansvaret ingen kommunal handlingsplan för ansvaret och ingen visste på vilken nivå det skulle ligga. Ett regimskifte hade ägt rum och direktiv måste inväntas.¹¹ Intervjuade tjänstemän ansåg att det hela fungerade någorlunda ändå. I februari 2007 startade så NC med det uttalade målet att nå samtliga ungdomar i målgruppen och stärka deras möjligheter att fullfölja gymnasiestudier och/eller att etablera sig på arbetsmarknaden. I Helsingborg kom det mycket att handla om ”couching” – om att uppmuntra och rikta in ungdomarna mot samhällsligt accepterade verksamheter, som att söka jobb eller att utbilda sig. Helsingborgs NC har veterligt inte utvärderats av någon oberoende aktör. I den årsberättelse som publicerades 10 månader efter implementeringen betraktades verksamheten som lyckosam. Av 496 coachningstillfällen hade 182 lett till avslutade ärenden, varav 24% fått arbete och 4% praktik.¹²

Lärlingar i ungdomsskolan?

Vi vet att inom gymnasieskolans individuella program (IV) har gällt att: ”Inom IV finns möjlighet att kombinera yrkesutbildning, som anställd på ett företag, med studier i kärnämnen svenska eller svenska som andraspråk, engelska, samhällskunskap, religionskunskap och matematik. Sådan så kallad lärlingsutbildning omfattar tre årskurser.”¹³ Sådana här inslag har funnits i Helsingborg såväl som i flertalet andra skånska kommuner: ”...för elever som valt fel, tappat studiemotivationen eller helt enkelt behöver en paus för att tänka över sina valmöjligheter och utbildningsmöjligheter framöver”.¹⁴ Varje IV-elev har fått möjlighet att få en skraddarsydd studieplan. Generellt har emellertid gällt att det mera varit fråga om kortare praktikinslag än vad lärlingsverksamhet i vår mening innebär och

¹⁰ *Ungdomsstyrelsens skrifter* 2006:6, s 80.

¹¹ Fastman K & Solin N (2006) *Behövs det kommunala uppföljningsansvaret? – Tjänstemäns syn på uppföljningsansvaret och avhopp från gymnasieskolan i Helsingborgs kommun*, C-uppsats, Socialhögskolan, Lund, s 39.

¹² Bergdahl A (2008) *Årsberättelse Navigatorcentrum 2007.02.01 – 2007.12.31*, Helsingborg. S 2-5.

¹³ Skolverkets hemsida.

¹⁴ Helsingborg stads hemsida.

att siktet oftast varit inställt på återgång till nationellt program. Överhuvudtaget tycks i Helsingborg, liksom i Sverige i övrigt, de inslag av lärlingsutbildning som åstadkommit inom ramen för IV i allmänhet ha varit av tämligen anspråkslös art.¹⁵ De har gällt få elever på varje skola, handledarna har inte fått betalt och eleverna har inte haft lön.

Före läsåret 05/06 fanns det individuella programmet samlat i ett ”Ungdomscentrum”, som emellertid ansågs ha så dåligt rykte och så många avhopp att verksamheten omorganiserades och återförlades ute på de olika skolorna.¹⁶ Enligt olika befattningshavare som på olika sätt var knutna till IV innebar omorganisationen en förbättring för eleverna. Framförallt för att de nu slapp etiketten UC-barn.¹⁷

Något mer ambitiösa var de programinriktade individuella programmen (PRIV), ägnade elever som visste vad de ville syssla med som inte klarat kärnämnen. I Helsingborg har funnits PRIV-program med bygg- respektive med fordonsinriktning. På fordonsinriktningen har lästs fordonsprogrammets yrkeskurser, samtidigt som eleven fått möjlighet att läsa in kärnämneskurser. Men praktikdagarna var alltför få och anknytningen till företagen alltför lös för att programmen ska kunna kallas lärlingsutbildning.

Mest lärlingsliknande var i stället några utbildningar som bedrivits inom ramen för Hantverksprogrammet. Här kan nämnas frisörutbildningen som hade så stora inslag av praktik att det förtjänar benämningen lärlingsliknande – 1-2 dagar i veckan under tre år. Efter gymnasiet krävs dessutom 1500 timmar på frisørsalong för gesällprov. Något liknande gällde även för ”möbel- och inredningssnickare”, ”mode och kläder” samt ”florist”. Även här fanns, och finns, möjligheter att göra gesällprov. Lärlingslön förekom inte.

Lite speciellt var byggprogrammet med underavdelningar (vvs, måleri m fl). Inom den här branschen har sedan gammalt funnits inslag av lärlingsverksamhet. I Helsingborg har t ex större delen av utbildningen under de två sista gymnasieåren förlagts ute på företag. Parterna – företrädare av yrkesnämnderna – har varit betydelsefulla för bestämning av kursernas innehåll och uppläggning. Normalt var, och är, emellertid lärlingsinslagen eftergymnasiala. Eleverna har först gått tre år på en grundutbildning i gymnasieskolan – som i och för sig kan ha haft omfattande praktikinlag. Lärlingsinslagen har emellertid kommit på allvar under cirka 2 år efter gymnasiet. Här har funnits inslag av klassisk lärlingsutbildning som

¹⁵ Enligt enkät som besvarats av 174 svenska skolor med IV. Se Pettersson L (2007) *Ungdomar mellan utbildning och arbete – tankar kring en enkät*. Opublicerat PM, Ekonomisk-historiska institutionen Lund.

¹⁶ Andersson T (2006) *Omorganisation av det individuella programmet*, Examensarbete, Malmö Högskola, s 8.

¹⁷ Andersson (2006) s 27.

lärlingslön, slutligt prov m fl. Speciella utbildningsavtal har reglerat lön mm. Parterna (Byggnadsarbetareförbundet och Sveriges Byggindustrier) har säkerställt och garanterat utbildningen och utfärdat yrkesbevis. De här inslagen har emellertid funnits även norr om Skånegränsen och kommit till större del efter gymnasiet, även om gymnasieskolans bygg- och elprogram varit integrerade i utbildningen.

Avgiftsfinansierad utbildning

Även rent avgiftsfinansierade lärlingsliknande utbildningar förekommer. Just i hårvård har växt fram några privata alternativ. Ett typiskt sådant i Helsingborg kostade 110.000 kr för 9 månaders frisörutbildning med tonvikt på salongspraktik. Eleverna var inte studiestödsberättigade.

Friskolor

Nyligen (ht 07) öppnade ett nytt praktiskt gymnasium i Helsingborg. 55 elever antogs fördelade på 8 specialinriktade yrkesprogram. Den här friskolan tillhör Baggium AB, som driver 23 gymnasieskolor i Sverige. Företaget har en egen gymnasial utbildningsmodell för yrkesförberedande utbildningar som innebär att en avsevärt större del av utbildningen är arbetsplatsförlagd, än vanligt är i de offentliga skolorna. Skolan tar inte ut några elevavgifter men uppbär understöd för friskola. ”40-60% av den treåriga utbildningen sker på arbetsplats - rejält utvidgad APU alltså. På arbetsplatsen finns handledare som följer elevens arbete. Handledaren har ett nära samarbete med den yrkeslärare som kontinuerligt besöker arbetsplatsen”.¹⁸ Handledaren uppbär inte speciell betalning från skolan. En individuell utbildningsplan görs efterhand upp för varje elev. Skolan säger sig vilja förena ”de bästa tankarna kring den gamla lärlingsutbildningen med den moderna skolans krav på internationell konkurrenskraft”.¹⁹ Programråd och fackliga avtal betraktas som viktiga element i verksamheten. Eleverna får dock inte kallas lärlingar och de uppbär inte lärlingslön.

I Skåne har, förutom Hälsingborg, enbart Malmö ett Baggiums praktiska gymnasium (150 elever 2006/2007). Företaget har dock ansökningar inne för att etablera sig i flera skånska kommuner.

¹⁸ Baggium ABs hemsida.

¹⁹ Intervju med rektor Palle Johansson.

Kortare rekryteringsutbildningar utanför skolväsendet

När man i Skåne, framförallt i nordvästra Skåne, har talat om lärlingar, har det inte berott på inflytande från andra sidan sundet. Åtminstone när det gällt eftergymnasiala utbildningar har man i stället utgått från den så kallade Värmlandsmodellen. I Helsingborg kallades verksamheten för ”Helsingborgslärling”, när den drogs igång årsskiftet 2005/2006, och den användes framförallt för rekrytering till mindre och mellanstora företag. Enligt policymaterialet har det mycket handlat om att ”matcha företagets behov av arbetskraft mot arbetslösa som uppbar försörjningsstöd”.²⁰ Helsingborg var pionjär på området, varefter liknande verksamheter snabbt spridits först i Västskåne, efterhand även i övriga Skåne. Verksamheten sorterade då som nu under Utvecklingsnämnden (UVN) i samarbete med Företagarna, LO, Arbetsförmedlingen och Lernia. Grundtanken var att ett företag som anmälde ett rekryteringsbehov fick hjälp på så sätt att en 20-40 veckors lärlingsutbildning skraddarsyddes efter företagets behov och lärlingarnas förkunskaper. En kravprofil för lärlingsplatsen gjordes i samråd med projektgruppen. Intresserade arbetslösa över 20 år kunde därefter söka platsen.²¹ De uppbar ingen lön från företaget under utbildningstiden utan gick över från försörjningsstöd till aktivitetsstöd – det vill säga hamnade i arbetsmarknadspolitisk åtgärd. Idag har Arbetsförmedlingen och Lernia blivit mera dominerande aktörer inom verksamheten, samtidigt som utbildningstiden dragits ner. Bland annat har den obligatoriska introduktionsutbildningen kortats ner (till 120 timmar). I stället hamnar eleven relativt snabbt på arbetsplatsen, vanligtvis ett verkstadsföretag. Någon på företaget påtar sig rollen som handledare och erbjuder handledarutbildning. Lernia följer sedan och stöder verksamheten på olika sätt under de 4-20 veckorna kursen pågår. Arbetsförmedlingen ska godkänna både lärling och lärlingsföretag.

Ytterligare en utbildning som ibland benämnts lärlingsutbildning har sorterat under Helsingborgs UVN. När Accessprogrammet startade fick det också stöd från

²⁰ Helsingborg stads hemsida. Utvecklingsnämnden. Utvecklingsnämnden har ca 470 anställda och omsätter ca 575 miljoner/år. Såväl individer som försörjs av försäkringskassan, som av olika arbetsmarknadspolitiska program, hanteras av UVN. Även integrationsfrågor, kommunal vuxenutbildning och KY sorterar under UVN. UVN Data erbjuder kompetens- och motivationshöjande utbildningar med datorn som redskap. Överhuvudtaget försöker man stärka konkurrenskraften på arbetsmarknaden för en rad kategorier. En underavdelning är *Arbetscentrum* med uppdrag från Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan och flera av Helsingborgs stads olika nämnder. Här erbjuds individuellt anpassade åtgärder, från daglig aktivering till långsiktiga insatser som tänks leda till jobb eller utbildning.

²¹ Intervju med näringslivshandläggare Håkan Sturesson, Utvecklingsnämnden, Helsingborg

ungdomsstyrelsen.²² Efterhand har även andra finansieringskällor använts. Hösten 2005 skickade UVN ett antal presumtiva handledare i Access till Urkraft i Skellefteå. Sedan pågick 2006 och 2007 ett projekt finansierat av EUs socialfond - Access till Skåne - som riktade sig till arbetslösa personer mellan 18-30 år. Access finansierade trainees vistelse på ett företag i upp till 5 månader och det handlade om att anpassa personen efter företaget och företaget efter personen. Även här har det alltså handlat om att på kort tid skapa balans på en lokal arbetsmarknad i obalans. Det var inte lärlingsutbildning i egentlig mening.

Även andra projekt har drivits för att matcha företagens behov av arbetskraft mot arbetslösa som uppbar försörjningsstöd. Ett exempel är det samarbete med Manpower som förelegat. Företag fick välja ut individer bland utvecklingsnämndens klienter som efter utbildningsinsatser fick olika typer av anställning. Den här verksamheten har, såvitt vi kunnat se, inte benämnts lärlingsutbildning.

Alltså

I Helsingborg har med andra ord mycket av det man kallat lärlingsutbildning egentligen varit inslag i den lokala arbetsmarknadspolitiken, därtill framförallt för ungdomar över 20 år. Det understryks av att "Helsingborgslärling" kategoriseras som "Arbetsmarknadsutbildning" i Arbetsförmedlingens statistik – inte som "Lärlingsplats", som också finns som kategori i statistiken (0 st i H-borg år 2007). Ändå är lärlingsbenämningen svårutrotad. Hälsingborgsmodellen finns nu i många skånska kommuner och kallas på regional nivå "Rekryteringslärling".

Vad IV beträffar är positivt att kommunen faktiskt reagerade på krissignalerna och ändrade organisationen 2005/2006. Vi kan inte se att lärlingsliknande utbildning i Hälsingborgs ungdomsskola, mer än någon annan gymnasial utbildning, kommit som ett svar på det kommunala uppföljningsansvarets skärpning 2005.

Det gällde däremot den verksamhet som kom att bedrivas inom ramen för Navigatorcentrum, Även Helsingborgslärling och Access till Skåne kan tas som exempel på kommunal

²² Accessprogrammen härstammar från ett experiment som bedrevs i Skellefteå och kom att ligga till grund för en organisation "Urkraft". Coaching spelade här en viktig roll. Konceptet har sedan använts på många håll i Sverige.

arbetsmarknadspolitik riktad mot unga vuxna. Enligt en intervjuperson var åtminstone Helsingborgslärling framgångsrikt, framförallt för att man låtit företagen ha initiativet och bestämma upplägg och omfattning.²³ I början hade man en rekryteringsframgång på ca 90%. Efter neddragningen av introduktionsperioden har cirka 85% fått arbete efter att ha deltagit i kursen. Omfattningen har krympt under senare år. Under december 2007 fanns i Skåne 35 registrerade i verksamheten, därav flertalet i Nordvästskåne.²⁴ På frågan om verksamheten kan betraktas som vällyckad, svarade dock samma intervjuperson tvekande. Det kan ha varit en alltför dyr verksamhet.

Access till Skåne har utvärderats och befunnits något så när lyckat. Av de 167 individer mellan 18 och 30 år som varit inskrivna någon gång mellan september 2005 och augusti 2007 hade dock 57 slutat inom fyra veckor. Av övriga hade endast något mer än hälften gått vidare till studier eller arbete vid utvärderingstillfället. Utvärderaren var ändå i huvudsak positiv till experimentet.²⁵ En orsak till det stora bortfallet av deltagare var den högkonjunktur som inföll under projektperioden. De arbetslösa fick arbete.

Något märkbart inflytande från den danska lärlingsutbildningen kan inte förmärkas i Helsingborgs ungdomsskola. Inte heller har verksamheter förekommit som på några avgörande punkter skiljt sig från dem som varit vanliga i ungdomsskolan på annat håll i Sverige.

Hässleholm

Lärlingar i ungdomsskolan?

Att Hässleholm är en relativt ”välartad” kommun antyds av att andelen unga vuxna på ekonomiskt bistånd låg under såväl riks- som Skånegenomsnittet år 2007. Å andra sidan låg den registrerade ungdomsarbetslösheten klart över, liksom andelen unga vuxna med aktivitetsstöd. Dessutom var andelen elever på IV något högre än riksgenomsnittet läsåret 2006/2007.

Även i Hässleholm finner vi en omfattande organisation som sysslat med utbildnings- och arbetsmarknadsfrågorna. En förvaltning – ”Arbetsmarknad och Kompetensutveckling”

²³ Intervju med näringslivshandläggare Håkan Sturesson, Utvecklingsnämnden, Helsingborg.

²⁴ Uppgift från Elisabeth Joberg, Upphandlingsavdelningen, Arbetsförmedlingen i Malmö.

²⁵ WSP Analys Strategi (2008) *Slutrapport – utvärdering av projekt Access till Skåne*. <http://www.wspgroup.se>

(A&K) har till uppgift ”att lösa arbetskraftsförsörjningen, kommunens arbetsmarknadspolitiska verksamhet och att skapa möjligheter till kvalificerad utbildning och yrkesutbildning på hemmaplan...”.²⁶ Förvaltningen, med ett hundratal anställda, är bland annat inblandad i försök att introducera lärlingsutbildning av olika slag, dock framförallt för ungdomar över 20 år. För ungdomar under 20 har det handlat om KUP och försörjningsstöd huvudsakligen och deras fall hamnade ofta under en underavdelning av (A&K), den Kommunala Arbetsmarknadsenheten (AME), vars delmål varit att samordna Arbetsförmedlingens och Socialförvaltningens resurser så effektivt som möjligt – vilket, enligt en granskning försvårats av vissa motsättningar mellan dessa myndigheter.²⁷

Enligt kommunens hemsida kunde AME erbjuda både bredd och djup i kontakten med de arbetslösa. Man kunde exempelvis erbjuda praktik i AME:s egna grupper såsom i IT/data, kompetensutveckling, snickeri, tapetseri, sömnad, café, trädgårdsskötsel och landskapsvård. Utöver detta förmedlade AME praktikplatser i kommunens övriga förvaltningar, föreningar och det privata näringslivet.

Som nämnts kan i Individuella Programmet ingå lärlingsliknande utbildning. I Hässleholm är IV, med underavdelningar, fortfarande samlade på ett ”Ungdomscentrum”. Där går såväl elever som inte kommit in på nationellt eller specialutformat program samt elever som inte har tillräcklig behörighet från grundskolan. Av de 154 elever som var inskrivna på ungdomscentrum i september 2006 bedrev 99 teoretiska studier och 64 deltog i verksamhet i UC:s verkstäder. 16 elever hade praktik på heltid.²⁸ Praktikdelen av den här verksamheten har, så vitt vi kunnat se, inte kallats lärlingsutbildning i Hässleholm.

Bygg- och närliggande program fungerar ungefär som i Helsingborg. I övrigt finns, liksom i H-borg, viss lärlingsliknande verksamhet på hantverksprogrammet. Vi har emellertid inte funnit att ordet lärling överhuvudtaget använts före 2007 i policydokument gällande ungdomsskolan, vilket möjligen återspeglar att Hässleholm har gamla traditioner, vad gäller yrkesutbildning i samarbete med näringslivet och skild från gymnasieorganisationen i övrigt.

²⁶ Hässleholms kommuns hemsida.

²⁷ Ulmestig R (2005) Kommunal arbetsmarknadspolitik I ett integrationsperspektiv, *Rapport Integration 2005*, Bilaga, Integrationsverket, s 23.

²⁸ Hässleholms kommun, Barn och utbildningsförvaltningen (2007) *Kvalitetsredovisning 2006*, Hässleholms gymnasieskolor, s 43.

”Lärling över Sundet”

I den andan uttrycktes i 2005 år näringslivsprogram att ”yrkesutbildning och lärlingsplatser ska utvecklas”.²⁹ Några projekt igångsattes. I ett av dem ”Lokal samverkan för unga vuxna i arbete” identifierades de unga vuxna - de som var över 20 år gamla med inte funnit sin plats – som en speciell målgrupp som på olika vis skulle ges specialbehandling.³⁰ I Hässleholms kommuns budgetuppföljning per 2006.04.30 redovisades därefter en kostnadspunkt: ”Nytt EU-projekt ’Validering Skåne Nordost’ samt framtagning av ny lärlingsutbildning”, som tillsammans dragit 0,4 miljoner.³¹ Några eldsjälur inom skolbyråkratin drog, tillsammans med Hässleholms Hantverks- och industriförening, igång ett experiment inom ramen för vuxenutbildningen, efterhand kallat ”Lärling över Sundet”. Den riktade sig till elever som fyllt 20 år. Det vill säga den var eftergymnasial och varade i 40-50 veckor med ungefär 8 veckors orienteringskurs och mellan 32 och 42 veckors praktik. Hittills har det framförallt handlat om VVS och kursen motsvarar nu ungefär utbildningsmålen på den gymnasiala VVS-utbildningen minus kärnämnen. Nyligen har emellertid Målarnas Yrkesnämnd gått med på att utvidga verksamheten till måleriområdet. Lärlingen är berättigad till studiestöd. Lön utgår ej. För elever med förkunskaper finns möjligheten att utsättas för validering och bli inplacerad på ”rätt” utbildningsnivå. Ersättning kan utgå till mindre företag efter överenskommelse. Arbetet bedrivs i samarbete med några närliggande kommuner - och i samarbete med en teknisk skole (TEC) i Fredriksberg, Danmark. Bland annat har nordskånska VVS-elever genomfört ett smärre kursmoment på TEC. Det arbetas på att skapa en nisch i Göinge som kan locka danska elever. Tanken med det danska samarbetet är att efterhand en kultur och ett gemensamt sätt att se ska uppstå kring lärlingsutbildningen. Slutprov har genomförts på Polhemsskolan i Lund. Samtliga (7 st.) arbetar nu inom VVS. Experimentet används nu som avstamp för vidare utvecklingsarbete och expansion av verksamheten till andra branscher - bland annat till måleriindustrin.³² Verksamheten är närmast tänkt som ett alternativ för unga som tycker att de hamnat fel eller blivit arbetslösa efter gymnasieexamen och vill byta inriktning. Även det här experimentet är småskaligt, av relativt kortvarig karaktär och ägnat att rätta till den lokala mismatchen på ungdomarnas arbetsmarknad.

²⁹ Hässleholms kommun, *Näringslivsprogram*, Dnr 2005.399/140, s 8.

³⁰ Karlsson C-E (2006), *Lokal samverkan för unga vuxna i arbete*, Förvaltningen Arbetsmarknad och Kompetensutveckling, Hässleholm.

³¹ *Lärlingsutbildning genom samverkan*, Hässleholms kommuns hemsida.

³² Samtal med Curt-Erik Karlsson och Arvid Gisby, initiativtagare.

Verksamheten har genomförts av Göinge utbildningscenter och av förvaltningen för Arbetsmarknad och Kompetensutveckling. En annan är inblandad institution var ”Regionalt Yrkescentrum för Innovation och Utveckling” olika yrkesnämnder osv. Lärling över Sundet liknar Helsingborgslärling i flera avseenden, men med annan finansiering. Eleverna/lärlingarna går inte på aktivitetsersättning utan på studiebidrag. Kommunala igångsättningspengar har erhållits och dessutom stöd från Nordiska ministerrådet. För det övergripande projektet ”Lokal samverkan för unga vuxna i arbete” söktes medel från Europeiska socialfonden, Växtkraft Mål 3.

Alltså

IV är i Hässleholm fortfarande samlat till ett Ungdomscentrum. Med tanke på problemen i Helsingborg före omorganisationen är det intressant att ta del av Skolverkets bedömning: ”Verksamheten inom UC är övergripande av god kvalitet....Inspektörerna bedömer att förutsättningarna för att nå målen för utbildningen är godtagbara”.³³ Av de elever som slutade vid UC i juni 2006 hamnade 35% i studier och 31% i arbete. 19% var anmälda vid arbetsförmedlingen. Övriga 15% torde kunna räknas till ”inaktiva”..

Vad ”Lärling över Sundet” beträffar, kan en betraktare utifrån i och för sig förvåna sig över hur många individer och organisationer som varit engagerade i en verksamhet som gett relativt liten avkastning i antal examinerade. Men expansion pågår och som experiment för framtiden förefaller det hela intressant, inte minst på grund av samverkan med den danska skolan.

Av de olika program som stötts av Ungdomsstyrelsen – Navigator, Puzzel, Access med flera, kunde vi inte finna något i Hässleholm. Kommunen har i högre grad satsat på traditionella stödformer och egna idéer och resurser.

Malmö stad

Bilden av Malmö är något motsägelsefull. Den registrerade ungdomsarbetslösheten var ej särdeles hög år 2007, inte andelen unga vuxna på aktivitetsstöd heller (Tabell 3). De som

³³ Utbildningsinspektion i Hässleholms kommun, *Inspektionsrapport från Skolverket 2006:108*, Ungdomscentrum, s 2.

Tabell 5. Ungdomar i Malmö (18-24 år)

	Arbetslösa		Arbetslösa och
	antal	%	i stödformer
			antal
200701	1350	5,3	1574
200702	1346	5,3	1572
200703	1225	4,8	1449
200704	1053	4,1	1291
200705	952	3,8	1125
200706	1213	4,7	1392
200707	1252	4,8	1421
200708	1199	4,6	1361
200709	1095	4,2	1301
200710	1026	3,9	1300
200711	932	3,4	1189
200712	947	3,6	1103
200801	959	3,6	1105

Källa: Malmö stad, Stadskontoret, *Månadsstatistik inom området integration och arbetsmarknad samt ekonomisk hjälp*, december 2007 och januari 2008.

betraktats och betraktat sig som anställningsbara och exponerat sig på arbetsmarknaden har i relativt hög utsträckning fått arbete. Tabell 5 visar hur situationen förbättrades under år 2007. Här har närheten till den överhettade arbetsmarknaden i Köpenhamn spelat in. Bland annat halverades ungdomars långtidsarbetslöshet under året. Den låga förvärvsfrekvensen för 20-24-åringar (46,4 %) jämfört med riket i övrigt (59,2 %) visar å andra sidan att bilden inte är så positiv.³⁴ Sannolikt har Malmös speciella befolkningsstruktur, med hög andel invandrarungdom, inneburit speciella problem såväl i som utanför skolan. Det har tagit sig uttryck i hög andel gymnasieelever i IV, hög andel ungdomar utan kontakt med arbetsmarknad och arbetsförmedling och en hög andel på bistånd (Tabell 1 och 2). Malmö har ett ungdomsproblem.

³⁴ Malmö stad, Stadskontoret, *Månadsstatistik inom området integration och arbetsmarknad samt ekonomisk hjälp*, januari 2008, s 3.

Samarbetsorganisationer

Situationen har utlöst olika typer av åtgärder och samarbeten. 1999 slöts ett avtal mellan Malmö kommun, Arbetsförmedlingen och Försäkringskassan. Målet var att underlätta för långtidsarbetslösa att komma ut på arbetsmarknaden. Ett resultat blev att det inrättades fyra gemensamma ”arbets- och utvecklingscentra” som lokaliserades till de stadsdelar som utgjorde stödområden för storstadssatsningen. Numera ska i ett samverkansärende minst två av myndigheterna vara inblandade.³⁵ De fyra kontoren har efterhand blivit sex under den gemensamma beteckningen Arbets- och utvecklingscentrum. AUCs senaste budget innehåller bland annat medel avsatta för medfinansiering av utvecklingsinsatser inom ramen för EU:s Mål 2-program. Insatserna ska ske i partnerskap med statliga myndigheter, näringsliv eller föreningar.³⁶ Bidrag ges även till organisationer som stimulerar företagsetablering/utveckling som en väg ur arbetslöshet och man vill utöka satsningarna på förberedande utbildningar och rekryteringsutbildningar tillsammans med företag. Dessutom ska unga Malmöbor prioriteras. Så ska Praktikservice, som är en del av utbildningsförvaltningen, i samarbete med näringsliv, kommunala förvaltningar och föreningar ta fram och samordna praktikplatser, bland annat för ungdomar från det individuella programmet. IV kommer så att säga med i den lokala arbetsmarknadspolitiken. I samarbete med Köpenhamns kommun ordnas även praktikplatser i Köpenhamn. I övrigt nämns i budgeten olika program som exempelvis ”Second Chance School”, som initierades av Europeiska Kommissionen för att bekämpa ungdomsarbetslöshet. Det vänder sig till 20-30-åringar som saknar betyg och kvalifikationer och syftar till att höja deras motivation och ge dem en chans att förbättra sin inlärningsförmåga, sina grundläggande kunskaper och sina sociala färdigheter. Många av ungdomarna har dåliga erfarenheter av skolgång. Därför undviks traditionella arbetsmetoder med teoretisk undervisning i stora grupper. Målen blir att deltagarna ska komma ut i arbetslivet, till vidare målinriktade studier eller helt enkelt få en annan inställning till skolan.

Från och med 2007 ingår Malmö, tillsammans med Region Skåne, Försäkringskassan Skåne och Arbetsförmedlingen i ett finansiellt samordningsförbund, FINSAM. Samordningen kom att innebära att kommunens insatser fyrdubblades i pengar räknat till behovs- och riskgrupper

³⁵ Malmö stad Stadskontoret, *Månadsstatistik inom området integration och arbetsmarknad samt ekonomisk hjälp*, jan 2008, s 20.

³⁶ Malmö stad, Stadskontoret, *Handlingsplan för ökad integration och fler Malmöbor i Arbete, Mål och Budget 2008*, s 10.

dit, bland andra, unga vuxna utanför arbetsmarknaden räknades. Överhuvudtaget satsar nu Malmö i särklass mera på arbetsmarknadsåtgärder per invånare än någon av de andra här behandlade kommunerna.³⁷

I Malmö finns även andra, delvis eller helt utifrån finansierade, projekt som det ESF-finansierade ”Dream Team” vid Hyllie AUC eller ”New City”, som startades på initiativ av ”Drömmarnas hus”, en ideell organisation som sedan 1990 huserat i Rosengård och vars syfte var att främja integration. Medarbetarna på Drömmarnas hus sökte finansiering från såväl Ungdomsstyrelsen som svenska ESF-rådet. Pengarna beviljades och de fick även ekonomiskt stöd genom ”Välfärd för alla – det dubbla åtagandet”, som var en organisation sammansatt av olika förvaltningar inom Malmö stad. Totalt handlade det om 24 miljoner kronor från maj 2005 till december 2007.³⁸ En idé var att samarbeta med många partners för att få erfarenheter – företag och organisationer. En annan idé var att koncentrera verksamheten på ”unga som coachar unga”.³⁹ Ytterligare exempel på den här typen av utifrån finansierade projekt kunde tas upp.

En del av de här programmen har utvärderats. Så är fallet med New City. Utvärderaren var både kritisk och positiv: Partnerskapet har fungerat dåligt. Det har brustit i dialog och kommunikation. Det fanns alltför få exempel på att idéer tagits upp från partners som sedan implementerats i den egna organisationen. Dessutom föreföll arbetets organisering och arbetsfördelningen mellan coacherna till stor del ha varit upp till varje coachs intresse och val.⁴⁰ Med tydligare arbetsledning hade flera coacher kunnat arbeta uppsökande på ett effektivt sätt. Dessutom visade sig drygt 50 procent av de ca 1000 unga som ingått i programmet egentligen inte tillhöra målgruppen. De var mer etablerade än så. Ändå avslutar utvärderaren positivt: ”New City har dock inneburit att många centrala samhällsaktörer trots allt lyckats åstadkomma någon form av strukturell förändring, samt att ett stort antal ungdomar fått hjälp med att bryta sitt utanförskap. Detta har ett betydande värde”.⁴¹

I andra fall får vi nöja oss med de inblandades utsagor. I allmänhet är omdömena positiva.

³⁷ Kommundatabasen, Nyckeltal för kommuner och landsting.

³⁸ Kristoffersson A Nilsson Å (2006) *New City. En inbjudan till innanförskap*. Examensarbete, Malmö Högskola, Lärarutbildningen, s 20

³⁹ O.a.a. s 23.

⁴⁰ Ramböll Management (2007) *Utvärdering av utvecklingspartnerskapet New City*, Slutrapport, s 2-3.

⁴¹ O.a.a. s 4.

Insatser för personer med arbetshinder kanaliseras i första hand genom Arbetscentrum (AC). Produktionsenheten inom AC utvecklar och ordnar praktikplatser. I ACs verksamhet ingår bland annat Fenixprogrammet, som vänder sig till unga vuxna i åldern 18-24 år och för vilka de vanliga sociala och arbetsmarknadspolitiska insatserna inte fungerat. Målet är att ungdomarna ska utvecklas personligt och socialt och därigenom förbättra sina förutsättningar för arbete och studier. Individuell psykoterapi, psykosocialt stöd och arbetspraktik ingår. Handledda praktikplatser är en del av verksamheten liksom strukturerad sysselsättning i Fenix-huset. Under AC sorterar även KrAmi och KvinnoKrAmi för ungdomar med kriminell belastning.

Ungdomsskolan

Inom ramen för Malmös gymnasieskola förekommer en del lärlingsliknande utbildningar. Så kan de elever på mediaprogrammet, som efter ett år väljer profilen ”Grafisk produktion”, varva teoretiska studier med lärande på företag. Närmare hälften av utbildningen tänks ske på olika grafiska företag.⁴² Branschen har varit aktiv vid tillskapandet eftersom pensionsavgångarna var omfattande.

Hösten 2007 samverkade fyra Malmöföretag med Lernia och utbildningsförvaltningen kring start av en utbildning kallad Malmö Industrial Trainee. Eleverna läser en grundkurs på Lernia det första året och söker sedan till MIT. De intagna (som tänks bli 10-14 per läsår) läser en komplett utbildning motsvarande industriprogrammet. De får följa samma kurser som på det nationella programmet, men utbildningen följer vanliga arbetstider.⁴³ År 2 tillbringas två dagar i veckan på företagen, år 3 blir det tre dagar i veckan.

Utanför ungdomsskolan, men ändå med viss anknytning till gymnasieskolan, genomförs ytterligare ett experiment i Malmö. Det är NCC, Malmö stad och Länsarbetsnämnden som har startat en lärlingsliknande verksamhet för personer i 20-30-årsåldern med invandrarbakgrund.⁴⁴ Under de kommande två åren ska 34 elever studera till bland a murare, betongarbetare och anläggningsarbetare. Praktik anordnas på byggprojekt i Malmötrakten.

⁴² Edico, Utbildningsförvaltningens personaltidning, 1/2007, Malmö stad, s 6.

⁴³ O.a.a. s 7

⁴⁴ NCCs hemsida.

Praktiken varvas med studier i bygg- och anläggningstekniska ämnen på ett Malmögymnasium.

Ytterligare lärlingsliknande verksamhet förekommer i ungdomsskolan. Det ur vår synvinkel intressantaste försöket är det som brukar kallas Malmö/Lund-modellen: I Lund och Malmö ledde ett politikerinitiativ till ett kommungemensamt arbete med att skapa ett lärlingsalternativ år 2003.⁴⁵ Det ledde till att skolcheferna i de båda städerna tog kontakt med företrädare för fyra branscher som ansågs passa i sammanhanget: Hotell och restaurang, livsmedel, verkstadsindustri och vård och omsorg. I den process som följde ställde sig de lokala parterna positiva, utom de som representerade vård och omsorg. Vare sig fack eller arbetsgivare såg här något behov av utbildningsalternativ.

Vid utformningen av utbildningen hämtades erfarenheter såväl från tidigare svenska försök med lärlingsutbildning som från lärlingsutbildning i andra länder – bland annat från den i Danmark. Så blev tidigt klart att eleverna skulle få lärlingslön, åtminstone under de två sista åren av utbildningen – vilket mera liknar den norska modellen. Utbildningen kom att organiseras inom ramen för det som brukar kallas programriktat individuellt program. Syftet med PRIV är egentligen att eleven ska få möjlighet att komplettera sin behörighet och samtidigt få prova på delar av karaktärskurserna från nationella gymnasieprogram. I praktiken innebar det att alla började med ett preparandår, huvudsakligen skolförlagt, men med arbetsplatsinslag. För varje elev/lärling fastställdes en individuell studieplan som skrevs under av elev/vårdnadshavare, skola och företag. Efter preparandåret bedömde ett partssammansatt lärlingsråd, huruvida eleven var lämplig att gå vidare.⁴⁶ Om så var fallet anställdes eleven som lärling av företaget. Ett anställnings/lärlingsavtal utifrån de tre olika branschernas yrkesutbildningsavtal (visstidsanställning) upprättades mellan elev och företag. Kommunen var huvudman och hade uppföljningsansvar för eleverna. Utbildningen ingick alltså i den vanliga gymnasieorganisationen.

Eftersom man i viss utsträckning utgick från elever som haft problem i grundskolan, gjordes stora ansträngningar från skolledning och lärlingsråd att sälla fram de lämpliga bland dem som sökte lärlingsutbildning. De skulle dessutom vara lämpliga just för någon av de branscher som utbildningen gällde. Det här visade sig vara en kritisk del av

⁴⁵ Intervju med Margareta Spens, Lunds kommun och med Anders Olsson, Malmö kommun.

⁴⁶ Informationsbroschyr, *Försöksverksamhet med ny lärlingsutbildning Malmö-Lund*. Utbildningsförvaltningen i Lund respektive i Malmö.

verksamheten. Avhopp har inte varit ovanliga under de år som gått. I övrigt kan nämnas att det utbildande företaget får viss ersättning för sin insats och förväntas utse en handledare för eleven. Skolans rektor utfärdar slutbetyg eller samlat slutdokument efter att skolans kontaktlärare betygsatt kurserna i samråd med handledaren. Företaget utfärdar yrkesbevis, om sådana förekommer inom branschen. Experimentet har drivits i relativt liten skala. För nuvarande berör det mellan 15 och 20 elever. Det är sannolikt erfarenheterna från denna utbildning som gjort att Malmö blivit en bland flera så kallade fokuskommuner. Det vill säga gymnasieutredningen - GY 09 - ska kunna bolla tankar och idéer mot praktikerna inom Malmös skolväsende.

Privata alternativ

Malmö har, liksom Helsingborg, ett Baggiungymnasium: Övriga privata inslag är oftast eftergymnasiala: På några områden, där det offentliga skolsystemet inte vill satsa eller där efterfrågan är mycket stor, har växt upp privata skolor, ibland med lärlingsliknande inslag. Ofta kortare avgiftsfinansierade sådana. Ibland har de växt upp kring en arbetsplats som efterhand kompletterat sin verksamhet med utbildning. Det typiska fallet är företagaren som äger ett par frisörsalonger och kompletterar verksamheten med utbildning i hårvård. Elevernas ställning blir då lätt lärlingsliknande. I andra fall handlar det om utbildning som affärsidé. Några av de här utbildningarna har lyckats få sin verksamhet erkänd som studiestödberättigad, de flesta inte. Några exempel:

Gildaskolan erbjuder en ettårig utbildning till hudterapeut för 75000:- inklusive moms. Gymnasial utbildning är inträdeskrav. 20 elever tas in per termin. Utbildningen är ej studiestödberättigad.

Scandinavian Hair Academy erbjuder frisörutbildning på heltid i tre terminer för 195000:-. ”Undervisningen sker till största delen genom praktiskt arbete”. Anser själva att de erbjuder flera ”frisörtimmar” på tre terminer än vad den offentliga frisörutbildningen erbjuder på tre år. Utbildningen avslutas med ”certifikatsprov”. I samarbete med Svenska Frisörföreningen erbjuds möjligheten att efter viss tids yrkeserfarenhet göra traditionellt gesällprov. Utbildningen är studiestödberättigad. Enligt SHAs egna uppgifter arbetar 90 % av de som gått igenom utbildningen som frisörer. Chick Hair Academy är kortare, två terminer, vilka kostar 165000:-. Utbildningen är inte studiemedelsberättigad. Även CHA hävdar att 90 % av deras examinerade får arbete som frisörer.

Sverigehälsan erbjuder utbildning till ”diplomerad friskvårdsterapeut” för cirka 50000:-. Utbildningen är ej studiestödberättigad. Detsamma gäller Professionails ettåriga utbildning till nagelteknolog och Gustibus ettåriga utbildning till sommelier. Även avgiftsfinansierad bartenderutbildning går att få i Malmö liksom utbildning till hudterapeut.⁴⁷

De här eftergymnasiala utbildningarna, som ibland har stora lärlingsliknande inslag, exemplifierar en växande bransch. Här finns för övrigt flera exempel på ett av lärlingsutbildningens grundläggande särdrag: Att den utbildade i slutet av sin utbildningstid bidrar som - billig - arbetskraft för företagaren / utbildningsanordnaren. Det gäller åtminstone en av frisörutbildningarna. På Malmö Reklambyråskolas Art Director-utbildning (å cirka 40000:- per termin) utförs under sista terminen minst ett kampanjuppdrag för verklig uppdragsgivare.

Ett problem med de här utbildningarna är sannolikt den höga risken för privat felinvestering. Finns verkligen plats för alla de frisörer som idag utbildas såväl på hantverksprogrammet som på marknaden? Kommer efterfrågan att finnas på nagelteknologens tjänster i framtiden? Men klart är att vi här ser ett lärlingsliknande system växa fram så att säga bakvägen, utanför det offentligt stödda utbildningssystemet. Och möjligen har vi här ett alternativ som, om det får växa och de värsta riskutbildningarna efterhand försvinner, kan bidra till lösningen av vårt problem – det stora antalet ungdomar som fastnat i ett tomrum mellan skola och arbetsmarknad.

Alltså

I Malmö har funnits och finns speciella problem med att få de unga vuxna anställningsbara och exponerade på arbetsmarknaden, som har med den stora invandringen att göra. Å andra sidan har Malmös ungdomar under senare tid haft en fördel i den omfattande integrationen med Köpenhamns arbetsmarknad. Anställningsbara ungdomars rörlighet har varit relativt stor över sundet. Deras arbetslöshet har följaktligen sjunkit mera än de äldres under 2007.⁴⁸

En stor andel ungdomar har emellertid varit ”unga utanför”, vilket väl förklarar kommunens ansträngningar att åstadkomma utifrån kommande finansiering och samordning med andra finansierande institutioner. Det förklarar även intresset för projekt som Navigator,

⁴⁷ Studentum.se; ”Hitta Din utbildning” samt respektive utbildningsanordnares hemsida.

⁴⁸ Malmö stad, Stadskontoret, december 2007.

Puzzel m fl, som specialiserat sig på att styra in de inaktiva mot utbildning och arbetsmarknad med hjälp av coaching och liknande individinriktade metoder.

En annan Malmöföreteelse är framväxten av en avgiftsfinansierad privat sektor för eftergymnasial yrkesutbildning, som knappast är ett uttryck för ungdomars utanförskap. Snarare är den uttryck för den offentliga utbildningens ovilja eller oförmåga, rationell eller ej, att följa med i de unga vuxnas värderingar och önskningsar.

Under senaste året har vi sett hur flera branscher och företag tagit initiativ till lärlingsliknande kvalificerade utbildningar inom ramen för gymnasieprogram. Frågan är hur intressanta de är från vårt problemperspektiv – att minska obalansen på unga vuxnas arbetsmarknad. De här utbildningsanordnarna är framförallt ute efter elever med egenskaper som gjort att de ändå skulle ha fått arbete.

Så var inte alltid fallet med Malmö/Lund-modellen. Här försökte utbildningsanordnaren matcha elever, som inte alltid hade goda vitsord från skolan, mot reellt existerande efterfrågan, samtidigt som man i någon mån även försökte få arbetsgivaren att anpassa sig till eleverna. Det gör Malmö/Lund-modellen intressant. Nackdelen var att processen att välja ut de elever som kunde passa och klara utbildningen blev omfattande.

Skurup.

Skurup hade år 2007 högst registrerad ungdomsarbetslöshet och högst andel ungdomar på program med aktivitetsstöd av de kommuner som här behandlas (Tabell 3). Samtidigt var andelen 20-24-åringar på bistånd år 2006 nära nog i klass med Malmös (Tabell 2), vilket väl illustrerar att de unga vuxnas problem mellan skola och arbete inte enbart varit en storstadföreteelse. Enligt den lokala arbetsförmedlingen har ungdomsarbetslösheten sjunkit avsevärt under den allra senaste tiden.⁴⁹

Skurup slöt, liksom de flesta andra kommuner i landet, avtal med Länsarbetsnämnden och övertog därigenom ansvaret för arbetslösa ungdomar. Här finns sedan några år ett ”Utvecklingscenter” (UC), som samordnade insatserna till unga människor utanför skola och arbete. Även till unga över 20 år kan tilläggas. Arbetsmarknadsprogram – huvudsakligen KUP – och försörjningsstöd har här samverkat med vuxenutbildning och Svenska för invandrare för att lotsa tonåringarna till utbildning eller arbete. Bland annat var två ”försörjningshandläggare” knutna till UC som organiserade en slags avancerad

⁴⁹ Intervju med Krister Carlsson, Arbetsförmedlingen i Skurup.

arbetsförmedling i form av en tvåveckorskurs, ”Introduktion för arbetssökande” (IFA). ”Kommunen tillämpar en strikt så kallad arbetslinje vilket avspeglas i målet att de arbetssökande inom fem dagar ska ha erbjudits arbete, studier eller praktik”.⁵⁰ För tonåriga arbetslösa torde det huvudsakligen varit studier som kommit ifråga.

Kommunen har haft sin del av ”samverkansprojekt”. Projektet Nya Broar (NB) startade hösten 2006 och pågick till hösten 2007. Projektet byggde på ett samarbete mellan tre kommuner, varav Skurup var en, samt med andra aktörer. Projektet var finansierat av och bedrevs inom Europeiska Socialfonden (ESF) i Sverige. Man arbetade med ”coaching – kartläggning av bakgrund, individuella samtal och informativa och utbildande aktiviteter”. Projektet utgick även från att ungdomsproblemet var ett rörlighetsproblem. Man försökte överbrygga mentala hinder för rörlighet genom att förlägga lokalerna till Malmö. Det skulle göra deltagarna vana vid pendling. Ytterst var projektet inriktat på att deltagarna skulle söka arbete i Köpenhamn. Vid utvärderingstillfället var 65 procent av deltagarna i arbete.⁵¹ Om utvärderingen kan i övrigt sägas att utvärderaren uttryckte sig försiktigt. Den lokala chefen för arbetsförmedlingen betraktade projektet som lyckat. Ungdomsarbetslösheten hade varit ett rörlighetsproblem men var det inte längre.

I Skurup pågår sedan några år en lärlingsutbildning – ”Vändpunkten” - som påbörjas redan i grundskolan. Den kan påbörjas redan på grundskolenivå. Utbildningen kom till som ett svar på införandet av det kommunala uppföljningsansvaret och ”Man jobbar mycket med att hitta flexibla och framåtsyftande individuella alternativ med stort mått av självförtroendeträning”.⁵² Den är till ”för Dig som inte orkar med den vanliga skolan, men är intresserad av att skaffa Dig en yrkesutbildning”.⁵³ Utbildningen följer en individuell utbildningsplan som ska leda till yrkeskompetens och möjlighet till fast arbete. Arbetsplatsen blir utbildningsplatsen. Företaget får ersättning och handledning. Skolämnena anpassas efter de individuella behoven och eleven får i viss utsträckning lägga sitt eget schema. Ersättning utgår för mat resor och arbetskläder.

⁵⁰ Norling M (2007) *Granskning av insatser för arbetslösa ungdomar – Skurups kommun*, Revisionsrapport, ÖhrlingsPricewaterhouseCoopers, s 10.

⁵¹ Nordesjö K (2007) *Startpunkt Österlen och nya broar – En utvärdering av två samverkansprojekt för arbetslösa ungdomar*, Examensarbete 61-80 p, Malmö Högskola, s 57.

⁵² Johansson Å (2006) *Skurups kommun och den framtida gymnasieutbildningen – perspektiv på verksamhet och ekonomi*, Skurups kommun, s 41.

⁵³ Skurup kommuns hemsida.

Någon egentlig utvärdering av experimentet har ej stått att finna. En av de ansvariga bedömde att ca 80 elever har gått igenom Vändpunkten sedan starten (just nu går 18 elever på programmet). Han menade att verksamheten varit framgångsrik i det att minst 80 % hade slussats ut i arbete efterhand.⁵⁴

Strödda iakttagelser

På det här sättet kan man gå igenom kommun för kommun och finna att Arbetsförmedling, Socialförvaltning, Skola och diverse andra finansierande organisationer och institutioner har genomfört olika typer av samarbeten inriktade på just de unga vuxna mellan skola och arbete.

Klippan

Så har även Klippan har slutit avtal med Länsarbetsnämnden. Stödverksamheten har här samlats under ”Kompetenshuset”, som samarbetat med Arbetsförmedlingen, Socialförvaltningen och Vuxenutbildningen. Samtidigt hade socialförvaltningen en egen organisation, ”Arbetscentrum”, som handhade samtliga ungdomar som sökte försörjningsstöd (Under ett år gick omkring 10 ungdomar från Arbetscentrum till Kompetenshuset.) För en tid sedan inrättades ett projekt - Valfärdsprojektet - som syftade till ett bättre samarbete mellan myndigheterna. Tanken var att man i kommunen skulle kunna inrätta ett ”Vägledningscentrum” där alla myndigheter samarbetade under ett tak. Inblandade myndigheter har emellertid inte kunnat enas om organisationen av ett sådant. Enligt en revisionsrapport från 2006 fanns sannolikt en relativt omfattande grupp unga vuxna som inte var anmälda som arbetssökande. Orsaken till den lokalt stora obalansen skulle enligt utredaren finnas i ”sociala strukturer och att ungdomar stannar i kommunen trots arbetslöshet”.⁵⁵ Här fanns med andra ord, liksom i Skurup, ett rörlighetsproblem. I övrigt kom revisorn fram till att samarbetet mellan förvaltningar och enheter behöva utvecklas. En viss rundgång mellan de olika institutionerna har förmärkts, som ungdomar fastnat i.⁵⁶

⁵⁴ Intervju med Olof Rindstrand, samordnare, Vändpunkten.

⁵⁵ Norling M (2006) *Granskning av insatser för arbetslösa ungdomar – Klippans kommun*, Revisionsrapport, ÖhrlingsPricewaterhouseCoopers, s 7.

⁵⁶ O.a.a. s 12.

Osby

I Osby kommun finns ett specialutformat teknikprogram kallat ”lärlingsutbildning mot tillverkande industri”. Här handlar det egentligen om utvidgad APU. En tredjedel av utbildningen tänks vara arbetsplatsförlagd. I och med det är så många APU-veckor så skaffar man sig ett brett kontaktnät hos olika företag och därmed ökar chansen till ett jobb. Inriktningen är på plåtbearbetning och svetsteknik och utbildningen avslutas med att eleven erhåller ett ”internationellt diplom”. Även denna lärlingsliknande utbildning är småskalig. År 2006 fanns 6 elever registrerade.⁵⁷

För att nå fram till målet ”anställningsbar”, har skolan ett väl etablerat samarbete med näringslivet i Osby och Älmhult. De första två åren lägger man tonvikten på att genomföra så många praktiska kurser som möjligt. Det kan därmed vara möjligt att kunna gå ut i arbete efter 5 terminer. Under den 6:e terminen läser eleven upp den slutgiltiga behörigheten för högskolan.

Perstorp

Ett skånskt experiment, som tidigare ibland kallats lärlingsutbildning och väckte visst uppseende när det startades, var det industrigymnasium som Perstorp AB drog igång under 1990-talet (1998 80 elever, 2004 90 elever). Företaget var huvudman. Skolan drevs till att börja med som en del av personalavdelningen och i nära anslutning till verksamheten. Kommunens ekonomiska bidrag var skolpengen. Företaget hyrde in lärare från Komvux i Perstorp och från gymnasieskolor i omkringliggande kommuner. Strategin var att först ge alla elever goda gymnasiekunskaper i svenska, engelska och matematik och först därefter sätta in de yrkesutbildande inslagen.⁵⁸ Idag har praktikens roll tonats ner. Utbildningen är idag snarast ett specialutformat kemitekniskt program med internationell profil. Utöver de 10 veckornas inhemska APU ingår några veckors besök på Perstorps anläggningar utomlands.⁵⁹ Den som klarar utbildningen kan i allmänhet räkna med att åtminstone få provanställning på Perstorp. Här har vi en utbildning som ger såväl yrkesutbildning som högskolebehörighet. Lärlingsutbildning i egentlig mening är det emellertid inte fråga om, snarare är det fråga om

⁵⁷ Skolverkets hemsida, Statistik.

⁵⁸ Pettersson L (1999) *Industriarbetet, kunskapen och den svenska modellen – en historia om omvandling*, konferenspaper framlagt vid RALF-konferens i Lund 1999, s 73.

⁵⁹ www.perstorgymnasium.org

en ganska elitistiskt inriktad rekryteringsutbildning genomförd på initiativ av och i samarbete med ett storföretag.

Perstorp är endast ett av åtskilliga experiment, där lokala storföretag tog initiativ till gymnasieutbildningar som skulle förse dem med kvalificerad arbetskraft. En rad halvstora och stora industriföretag framträdde på 1990-talet som entreprenörer i gymnasial yrkesutbildning, ofta med lärlingsliknande inslag och med olika belöningar inbyggda. I Ystad organiserade 14 verkstadsföretag tillsammans fram ett speciellt teknikerprogram med utökad APU och garanterad visstidsanställning efter utbildningen.⁶⁰ Svedala-Arbrå, Trelleborg AB och Volvo-Excavator i Eslöv gick i spetsen för ytterligare etableringar. I Svedala fanns från 1952 till slutet av 1990-talet en utpräglad lärlingsutbildning med betalda lärlingar. Mellan 1980 och 1990 examinerades 88 elever av vilka 66 hade anställts. Huvudmannskapet var delat mellan skolan, som stod för kärnämnen, och företaget. Verkstadschefen på Svedala-Arbrå var tillika rektor.

Så vitt vi kan se har samtliga program av det här slaget försvunnit eller omvandlats till ”vanliga” yrkesutbildande program, där företagets roll tonats ned. Många av de skånska företagen satsar nu i stället på regionala lösningar, som Teknik College, som håller på att implementeras på några olika håll i Skåne. Även här gäller det relativt avancerade utbildningar som genomförs i nära samarbete med lokala industriföretag. Inslaget av egentlig lärlingsutbildning är däremot ringa.

Några sammanfattande synpunkter

De senaste årens omfattande satsningar på ungdomsprojekt och lärlingsliknande utbildningar har två drivkällor: Den ena är politikernas och andra aktörernas upptäckt av de inaktiva. Det vill säga av ett stort antal unga vuxnas ovilja och/eller oförmåga att leva upp till utbildningssystemets och arbetsmarknadens krav. Den andra är arbetsgivarnas krav på, gärna lokal, tillgång till kompetent och välutbildad arbetskraft.

Under 1990-talet, efter kommunaliseringen, kom många initiativ till verklig förnyelse av yrkesutbildningen från arbetsgivarna. Det handlade då mycket lite om att dra in de inaktiva i arbete. De här entreprenörerna i gymnasial yrkesutbildning ville ha de bästa. Man ville skapa lokal försörjning av högkvalitativ arbetskraft genom att bidra med vissa

⁶⁰ Byberg S (1997) *Teknikerprogrammet*, Delrapport 1, Ystad kommun

resurser men i huvudsak med finansiering från det offentliga. De experimenten har efterhand inordnats i huvudfåran – de nationella programmen, men även fått en fortsättning i de teknikcollege som nu implementeras.

Under senare år har initiativen ofta kommit från stat, kommun eller skola. Man har upptäckt att alla unga vuxna inte utan vidare kunde stoppas in i den utbildning och de arbeten som näringslivet vill se. Både marknads- och planeringskrafter, på såväl central som lokal nivå, har därför åstadkommit en vid variation av program och åtgärder. Bland annat uppvisar de här verksamheterna en ytterst diversifierad finansiering. Förutom att ungdomar har gått på statlig aktivitetsgaranti eller kommunalt försörjningsstöd, har elever och verksamheter försörjts via olika blandningar av statliga och kommunala förvaltningar, ideella organisationer och privata företag som samarbetat och kanaliserat finansiellt stöd. Även EU-medel har använts. När det gällt de stora aktörerna, har viss ryckighet i AMS ekonomi försvårat samarbetet mellan arbetsförmedling och kommun. Kommunerna har under senare år skjutit till avsevärda summor för arbetsmarknadsåtgärder av olika slag.⁶¹

Gemensamt för många av projekten är att man med hjälp av ”aktiv matchning”, coaching, praktik och lärlingsliknande utbildning, ofta i små grupper, försöker hitta en personlig väg för var och en som efterhand leder till anställning. *Matchningsprocessen har blivit arbetsintensiv.*

Obalansen på unga vuxnas arbetsmarknad har otvivelaktigt initierat en intensiv experimentverksamhet, som väl åstadkommit en del och gett erfarenheter för framtiden. Men samtidigt kan man se att många organisationer och förvaltningar och en arme av kommunal och annan förvaltningspersonal producerat mycket arbete och stora volymer papper – planeringsdokument, utredningar, rapporter, kvalitetsbedömningar, utvärderingar mm, kring väglednings- och utbildningsprojekt som ibland gällt ett fåtal elever. Inte minst tycks utvärdering av den här typen av projekt växt till en ”bransch”.

Den ekonomisk-historiska erfarenheten är att efter en experimentperiod, då ”tusen blommor blommat”, vad avser finansiering, produktionsmetoder och färdig produkt, finns anledning att diskutera vilka som är livskraftiga. Stora rationaliserings- och standardiseringsvinster brukar finnas att göra efter en sådan period. Det borde gälla även den här hanteringen. Frågan är, vad bör finnas kvar om några år?

⁶¹ Sörman H (2006) Dagens arbetsmarknadspolitik – ett lapptäcke av åtgärder, *Arbetsmarknaden* 01-27.

Frågan är inte lätt. Visserligen föreligger mängder av så kallade utvärderingar och kvalitetsbedömningar, men inte av den karaktären att vi kan se vilken av en rad åtgärder eller utbildningar som skapat mest och/eller bäst sysselsättning per insatt krona. Dessutom har varje insatt summa alternativ användningar, varav den första självklara kontrafaktiska frågan är: Vad hade hänt om summan överhuvudtaget inte förbrukats? Om åtgärden inte blivit av och trycket på skattebasen därför mildrats? Det är inte helt otänkbart att en motsvarande minskning av exempelvis unga vuxnas löneskatter på sikt hade gett samma resultat i sysselsättning.

Det hindrar inte att vi kan komma med bedömningar av mera intuitiv art, exempelvis av utbildningssatsningar för tonåringar. De experiment som tidigare genomförts och som framförallt utgick från arbetsgivarnas intresse av lokal försörjning av högkvalitativ arbetskraft, har (åtminstone i Skåne) i de flesta fall försvunnit. Är vi i första hand ute efter att minska mismatchen så är de ju inte heller så intressanta. De vände sig till ungdomar som skulle ha fått arbete i vilket fall. En åtgärd som effektiviserar några företags personalrekrytering kan i och för sig ge effektivitetsvinster, som påverkar det allmänna sysselsättningsläget och därmed ungdomsarbetslösheten. Men om skattepengar ska användas så effektivt som möjligt för ett visst ändamål, att minska på obalansen; bör satsningarna ske så effektivt som möjligt för just det problemet. Det vill säga, används för ungdomar som står så långt från arbetsmarknaden att de inte får arbete utan åtgärd.

Intressantast för vårt ändamål är de projekt som utgår från båda skänklarna: Arbetar med de svagpresterandes förkovran samtidigt som man har goda kontakter med arbetsgivare och handledare och arbetar med dem för att försöka hitta platser för just de här eleverna. Här är Lund-Malmö-modellen av intresse. Inte bara för att det lokala facket i några branscher har ställt sig positivt och för att utvecklingsarbete pågår och viss lobbyverksamhet för att sprida den. Här utgick man från elever som inte alltid klarat sig så väl i skolan och använde sig av en noggrann urvalsprocess för att hitta de som var möjliga att skicka ut på praktik. Nackdelen är att den här handfasta matchningsprocessen blir både omständlig och – sannolikt – dyr.

Även Vändpunkten i Skurup är intressant eftersom man här har försökt identifiera problemelever tidigt, ibland redan i grundskolan, och i samarbete med arbetsgivare slussa in

dem i ett slags utvecklande lärlingskap. Osbys ”Lärlingsutbildning mot tillverkande industri” förefaller ha haft en liknande profil

Ser vi till eftergymnasiala lärlingsliknande utbildningar så har såväl Rekryteringslärling som Lärling över Sundet och Access till Skåne intressanta särdrag. I alla fallen utgår man från individer som tillhör obalansen och försöker skola om dem under medverkan från arbetsgivaren. Även här arbetade utbildningsanordnaren tillsammans med arbetsgivare med att anpassa arbetsmarknadens såväl efterfråge- som utbudssida. Sannolikt kommer, trots förekomst av vuxengymnasium och KY, alltid den här typen av relativt snabb omutbildning vara efterfrågad av unga vuxna som gjort felinvesteringar i utbildning tidigare. Resultaten i form av sysselsättning förefaller att ha varit relativt goda.

Den ganska omfattande framväxten av avgiftsfinansierade lärlingsliknande utbildningar i Malmö, ofta i serviceyrken sprungna ur narcissistisk ungdomskultur och nya livsstilar, väcker några frågor. Fenomenet visar att om efterfrågan finns och det offentliga inte tillhandahåller utbildning, så växer sådan upp ändå. Kommer detta att minska obalansen? Ska det offentliga anpassa sig till den här efterfrågan och skapa än fler ”mjuka” yrkesutbildande gymnasieprogram? Eller ska det offentliga helt avstå från den typen av utbildningar, exempelvis från frisörutbildningen, och låta marknaden ta hand om den.

Någon omfattande modern erfarenhet av egentlig lärlingsutbildning finns inte i Skåne. Närmast kommer väl Svedala-Arbrås lärlingar, som emellertid bara gällde ett tiotal elever per år och dessutom inte finns längre. Ett antal andra småskaliga utbildningar - ofta inom ramen för det individuella programmet i gymnasieskolan - innefattar element av lärlingsutbildning men saknar andra. Flertalet var dessutom i hög grad nödlösningar för elever som absolut inte ville vara i eller kunde klara ett nationellt program. Andra så kallade lärlingsutbildningar var framförallt eftergymnasiala. Inte minst fanns en stor variation av kortare rekryteringsutbildningar med olika huvudmän och med stora inslag av praktik, såväl för tonåringar men framförallt för äldre elever. Men så är fallet även i Sverige i övrigt. Inte heller kunde någon stark inspiration från Danmark spåras. Visserligen innefattar Hässleholmsmodellen ett, om än småskaligt, samarbete med en dansk teknisk skola. Här pågår dessutom utvecklingsarbete i samarbete med det lokala facket, vars erfarenheter sannolikt vore värt att se mer på. Men den danska modellen är det inte.

Även Malmö-Lund-modellen skilde sig i flera avseenden från den danska. Bland annat var den lokala gymnasieorganisationen drivande i verksamheten, även om ett partssammansatt lärlingsråd spelade en viktig roll. Den relativa autonomi som partssamarbetet uppvisat i Danmark fanns inte här. Här vore dessutom intressant att få undersökt vilken roll lärlingslönen spelar för ungdomarnas känsla av delaktighet, vuxenblivande och engagemang – och för framgång i verksamheten.

Någon speciell Skånemodell för att hantera de unga vuxnas problem har alltså inte stått att finna. Inte heller någon mera omfattande inspiration från Danmark. Ändå finns anledning att snegla på den danska modellen. Om inte annat för dess relativa framgång i att göra unga anställningsbara. De stora olikheterna i institutionell uppsättning mellan länderna gör emellertid troligt att det är ett mera övergripande element i den danska modellen vi borde härma: Traditionen av ständig men gradvis anpassning och förändring, varvid olika ”danska” element prövas.